

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اصول و روش تدریس
مفاهیم قرآن کریم

تأليف: دکتر محمد علی

جهانگیر امیری

(عضو هیأت علمی دانشگاه رازی)

انتشارات دانشگاه رازی

۱۳۹۲

سرشناسه	: امیری، جهانگیر
عنوان	: اصول و روش تدریس مفاهیم قرآن کریم / تألیف و گردآوری جهانگیر امیری و ایراستار فاروق نعمتی، سوسن جیری.
مشخصات نشر	: گرمانشاه، دانشگاه رازی، ۱۳۹۲ = ۲۰۱۳ م.
مشخصات ظاهری	: ط. ۱۳۶ ص.
فروست	: دانشگاه رازی: ۳۲۰ : الهیات : ۱۹.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۵۸-۶۵-۷
دانشگاه	: کتابخانه
یادداشت	: نمایه
سرع	: قرآن - آموزش.
شناسه افزوده	: نعمتی، فاروق، و ایراستار.
شماره افزوده	: جیری، سوسن، و ایراستار.
شناسه داده	: دانشگاه رازی
رده بندی	: الف ۸ الف / BP ۶۵/۲
رده بندی دیویی	: ۷/۲

انتشارات دانشگاه رازی ۳۲۰

Razi University Press

© 2014/1392

Print Run: 1000

Price: 60000 Rials

ISBN: 978-600-5458-6

Printed in Iran

ناشر: دانشگاه رازی

تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۹۲-اول

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۵۸-۶۵-۷

قطع: وزیری

چاپخانه: زلال کوثر

مراکز پخش: تهران: مرکز نشر دانشگاهی ۸۸۵۵۶۱۶۸ - کتابیران ۱۵ - ۶۶۵۶۶۵۱۰ - دانشیار ۶۶۳۱۶۱

Tehran: Ketabiraa: +98 021 66566510-5 Daneshiran: +98 021 66416176

گرمانشاه: مرکز چاپ و نشر دانشگاه رازی - تلفکس ۴۲۸۰۸۰۲ - ۴۲۶۶۷۵۰ - ۰۸۳۱

Kermanshah: 0831- 4283982- 4280802

Email: publication@razi.ac.ir

مسئولیت درستی مطالب به عهده نویسنده می باشد.

(حق چاپ برای ناشر محفوظ است)

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	هـ
مقدمه	ز

فصل اول: کلیاتی درباره‌ی مفهوم شخصی و اطلاعات

فصل دوم: آداب آموزش در اسلام

۱- شروع با نام خدا	۱۶
۲- وضو و طهارت	۱۹
۳- دعا و استمداد از خدا	۲۰
۴- رعایت عدالت بین شاگردان	۲۱
۵- تواضع در برابر فراگیران	۲۳
۶- پابندی به عفت و حیاء	۲۵
۷- سخاوت در علم	۲۶
۸- مزد نگرفتن در برابر آموزش	۲۸
۹- احترام به دانش، دانش‌آموز و جلسه درس	۲۹
۱۰- عمل به آموزه‌ها	۳۰

فصل سوم: اصول آموزش در سیره معصومان (ع)

- ۱- اصل ارتباط و جلب توجه مخاطب ۳۳
- ۲- اصل انگیزش ۳۴
- ۳- اصل کوشش ۴۱
- ۴- اصل تفاوت‌های فردی ۴۴
- ۵- اصل تفکر و تفقه ۴۹
- ۶- اصل استفاده از فرصت‌ها ۵۳
- ۷- اصل تناسب محتوا با موفقیت و شرایط فراگیر ۵۷
- ۸- اصل عمل‌گرایی و کاربرد آموزه‌ها در عمل ۶۰
- ۹- اصل عمل‌پذیری آموزه‌ها ۶۴
- ۱۰- اصل ارزشی ۶۶

فصل چهارم: اصول تدریس مفاهیم قرآن کریم

- ۱- توجه به تفاوت‌های فردی ۷۲
- ۲- تدریج در آموزش ۷۳
- ۳- اعتدال در آموزش ۷۴
- ۴- انعطاف در تدریس مفاهیم ۷۷
- ۵- حفظ پیوستگی و تسلسل مطالب ۷۸
- ۶- فصاحت و بلاغت ۷۸
- ۷- پویایی، نشاط و شادابی در کلاس ۷۹
- ۸- تقدم تشویق بر تنبیه ۸۰
- ۹- تقویت قوه تجزیه و تحلیل در فراگیران ۸۰
- ۱۰- ایجاد طلب و تشنگی در مخاطب ۸۱
- ۱۱- اجتناب از طرح غیرضروری تشکیک و شبهه ۸۲
- ۱۲- پیراستن مفاهیم دینی از خرافه ۸۳
- ۱۳- توأم ساختن آموزش مفاهیم با مسائل زندگی ۸۴
- ۱۴- پاسخگویی به سؤالات فراگیران ۸۵
- ۱۵- استفاده از منابع معتبر و متقن دینی در آموزش مفاهیم ۸۶

فصل پنجم: روش‌های تدریس مفاهیم قرآن کریم

۱- روش مباحثه‌ای	۸۸
۲- روش حل مسئله	۸۹
۳- روش پرسش و پاسخ	۹۲
۴- روش سؤال و جواب (مناظره)	۹۱
۵- روش تکرار و تمرین	۹۸
۶- روش سخنرانی	۱۰۰
۷- روش خودرزی	۱۰۳
۸- روش ایستادن	۱۰۴
۹- روش قصه‌گویی	۱۰۶
۱۰- روش تشبیه و تمثیل	۱۱۲
سخن آخر	۱۱۶
فهرست منابع	۱۱۷
فهرست موضوعی	۱۲۱

قابل استعدادهای حافظان، قاریان، اساتید، دانشجویان رشته‌های علوم قرآنی و کلیه ی
علاقتمندان به فراگیری مبانی و روش تدریس معانی قرآن کریم

www.ketab.ir

پیشگفتار

پس از سرریزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران به رهبری بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (س) انفسه الزکیه، به برکت رویکرد نظام مقدس جمهوری اسلامی به قرآن کریم، اتحاد مفسران و علمای قرآن خصوصاً نسل جوان نشنه معارف ناب دینی، به فراگیری این کتاب آسمانی پرداختند. دیری نگذشت که هزاران قاری و حافظ در جای جای میهن اسلامی ایران ظهور یافتند که بسیاری از آنان در مسابقات بین‌المللی حفظ و قرائت خوش درخشیدند و افتخار آفریدند. در طول سال‌های پس از انقلاب اسلامی، ده‌ها و بلکه صدها کتاب آموزش قرائت و تجوید قرآن کریم توسط اساتید و معلمان این کشور مقدس به رشته تحریر درآمد که گنجینه‌ای گران‌سنگ و ارزشمند به شمار می‌رود. این کتاب همه‌ی شاخه‌ها و فنون مربوط به تلاوت قرآن کریم از جمله: روخوانی، تجوید، صوت و لحن، وقف و استعا و روش تدریس روخوانی و تجوید را شامل می‌شوند که در جای خود بسیار گران‌قدر و مغتنم می‌باشد. اما موضوعی که می‌توان گفت تا حدود زیادی مغفول واقع گردیده، آموزش مفاهیم قرآن کریم است. این در حالی است که قرائت مقدمه‌ی ورود به مفاهیم قرآن است و قرائت قرآن همان گونه که مضمون (ع) فرموده است: «قُرْآنَ الْقُرْآن» به تنهایی بهره‌چندانی برای افراد و جامعه به ارمغان نخواهد آورد (اصول کافی، کتاب فضل القرآن).

لذا بسیار شایسته و ضروری است که معلمان و کارشناسان حوزه‌ی آموزش‌های دینی و مفاهیم قرآن بیش از پیش به تدوین کتاب‌هایی برای آموزش روش تدریس مفاهیم قرآن کریم همت

۱. لاخیر فی قراءۃ لا تدبر فیها (قرائتی که در آن تدبیر و اندیشه نباشد خیر چندانی به دنبال نخواهد داشت).

گمارند. البته نگارنده، این سطور هرگز قصد آن را ندارد که زحمات و تلاش‌های ارجمندی که در این زمینه از سوی برخی از اساتید و ارباب فن صورت گرفته، نادیده انگارد. اما هنوز این حوزه جای کار بسیار دارد و آنچه انجام گرفته نسبت به آنچه که باید انجام گیرد اندک و ناچیز است.

پژوهش حاضر همان گونه که از نامش پیداست شامل مقدمات مبانی مورد نیاز جهت آموزش مفاهیم قرآن کریم می‌باشد، اما به منظور هر چه بیشتر کاربردی کردن کتاب برخی از روش‌های مؤثر تدریس در تدریس مفاهیم دینی و قرآنی را در آن ذکر نموده است. امید است این پژوهش در حواصی ساختن و شفاف نمودن راه نورانی آموزش مفاهیم قرآن در کشور مفید و مؤثر واقع افتد. شایان ذکر است که هر چند این کتاب برای آموزش روش تدریس مفاهیم قرآن، ممکن است مفید و قابل استفاده باشد؛ اما در واقع برای این منظور به نگارش در نیامده است؛ بلکه هدف از تألیف آن ارائه مباحثی است که می‌تواند پایه و اساس برای بحث روش تدریس مفاهیم و یا پیش‌درآمدی برای روش به آن باشد. هر چه هست آن را که به مثابه قطره‌ای از اقیانوس بی‌کران معارف کلام وحی است به اسامی عزیزان قرآن کریم تقدیم می‌دارم.

در پایان، از انتشارات دانشگاه امام کرم‌شاه داوران محترم کتاب، همچنین از دکتر فاروق نعمتی و سرکار خانم دکتر سوسن جبری که محنت و پراستاری فنی کتاب را برعهده گرفتند؛ سرکار خانم سهرابی و کلیه عزیزانی که به هر نحو در نشر نشستن این اثر قرآنی سهیم بودند، تشکر و قدردانی می‌نمایم. «آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین»

مضان ۱۴۳۴ ه. ق.

مؤلف

سپاس و ستایش بی‌کمالی، خداوند گاری را سزد که در کتاب مجیدش تجلی نمود و بر آخرین فرستاده‌اش، نبی و استاد که مانده‌ی معارف آسمانی است و همگان از آن بهره‌مندند. ستایش معبودی را که ایمان را یکم، پس از دیگری در مسیر هدایت ما قرار داد هم آنان که با نور امامتشان طریق سعادت و کمال بر ما می‌نمایاند و به سر منزل دوست رهنمون گشتند. خدای را سپاس که مهر پیامبر خاتم ص بر خاندان پاکش را در وجودمان نهاد.

اهمیت علم، تعلیم و تعلم در اسلام از آنجا پذیرفته شد که قرآن کریم عالمان را بر غیر عالمان برتری داده و می‌فرماید: «خداوند کسانی از شما را ایمان آورده‌اند و کسانی را که علم به آنان داده شده در جات بزرگی می‌بخشد» (مجادله/ ۱۱).^۱ «نیز می‌فرماید: «بگو آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند یکسانند» (زمر/ ۹).^۲ پیامبر اکرم (ص) نیز سرچشمه همه‌ی کارهای نیک و جهل را سرچشمه همه‌ی کارهای بد نامیده است. علی (ع) «نیز ایمان را عمل را اصل و ریشه همه کارهای نیک و بد دانسته است» (صدوق، ۱۳۹۰ ق، ۱۷/۱۱۹).

در اهمیت و برتری علم در اسلام سخن فراوان است و از آنجا که بحث اصلی در این کتاب آموزش است، به بررسی اهمیت آموزش می‌پردازیم. علم، تعلیم و تعلم از یکدیگر جدا ناشدنی است. قرآن کریم در آیات متعددی آموزش را یکی از اهداف بعثت پیامبران دانسته است به عنوان نمونه در یکی از آیات می‌فرماید: همان گونه که رسولی از خودتان در میان شما فرستادیم تا آیات

^۱ . «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ».

^۲ . «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ».

ما را بر شما بخواند و شما را پاک گرداند و به شما کتاب و حکمت بیاموزد و آنچه را نمی دانستید به شما یاد دهد» (بقره، ۱۵۱/۲).^۱

در اسلام آموزش هر علمی که مفید باشد، ارزشمند است. ولی ارزش همه علوم یکسان نیست. ارزش علم دین با سایر علوم قابل مقایسه نمی باشد، چرا که آموزش احکام و معارف دینی مقدمه و شرط لازم برای رهایی انسان از شقاوت جاودانی و رسیدن به سعادت ابدی است. از این رو در سیرت معصومانعلیهم السلام، نیز به آن ارزش فراوانی داده شده است. هنگامی که ابو عبد الرحمن سلمه بن وهب از یکی از فرزندان امام حسین (ع) آموخت، امام (ع) هزار دینار به معلم اهداء نمود. برخی بر امام خرده گرفتند که چرا این مقدار هدیه می دهید؟ امام فرمود: «این یقع هذا من عطاء الله» چگونه این هدیه می تواند با آنچه او به فرزند من عطا کرده برابری نماید؟ (میزان الحکمه ۱/۶). این روایات چنین به دست می آید که رسول خدا (ص) علاوه بر آموزش الفاظ قرآن کریم، حقایق آن را نیز به اصحاب منتقل می نمودند. این مفهوم دقیق اقراء است که از فضیلت بسیار برخوردار می باشد (مجموعه، ۱۳۶۷، ۸/۳۵۲).

پیامبر اسلام (ص) بنا بر آیه «انزلناک الذکر لنبین للناس ما نزلنا الیه» (ای رسول ما) به سوی تو ذکر یعنی قرآن را نازل کردیم تا آن را برای مردم بیان کنی (نحل/۴۴)، وظیفه داشت که حقایق و مفاهیم قرآن را به مسلمانان تعلیم دهد و آن حضرت آن رسالت را به نحو احسن انجام می داد. ابو عبد الرحمن سلمی نقل می کند که پیامبر (ص) قرآن را ده آیه ده آیه به اصحاب خود می آموخت. آن گونه که وقتی مفاهیم و احکام آن را به طور کامل بیان می فرمود به ده آیه بعدی می پرداخت. با همین رویه تمامی قرآن را به پیامبر آموخت. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۲/ص ۱۰۶). بنابر روایاتی که گذشت، آموزش قرآن باید با آموزش مفاهیم همراه باشد.

البته معارف عمیق و حیات بخش و متفن قرآن کریم باید با شیوه مناسب و متناسب با سطح ادراک و فهم افراد در اختیار آنان قرار گیرد، تا هر یک از آحاد جامعه فراخور توان و استعداد خویش از این منبع فیض الهی بهره گیرد و راه خود را به سوی درگاه حضرت دوست باز یابد. معلمین، قاریان و حاملان قرآن شریف که خدمت به آستان قدسی قرآن کریم را سر لوحه ی زندگی خویش قرار داده اند، می توانند با بهره گیری از شیوه های مؤثر و کارساز به تدریس

۱. «كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ».

آموزه‌های دینی و مفاهیم الهی پردازند و فراگیران را به آموختن مفاهیم نورانی قرآن تشویق نمایند. تا با فراگیری آموزه‌های انسان‌ساز قرآن حکیم بتوانند در راه فهم صحیح این کتاب آسمانی که به استوارترین راه هدایت می‌کند،^۱ گام بردارند و به سعادت و فرجام نیک که آرزوی قلبی هر مسلمان و بلکه هر انسان است نائل آیند.

www.ketab.ir

۱- إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ الْقَوْمَ (إسراء/۹).